

CERCETAREA ISTORICĂ ÎN SLUJBA UNEI IDEI. „SÜDOST-INSTITUT” DIN MÜNCHEN ȘI FRITZ VALJAVEC*

Rudolf Gräf**

Cuvinte cheie: Fritz Valjavec, Südost-Institut München, Europa de sud-est, Südostdeutsche Forschungen, spațiu vital, naționalism, minorități, istorism, știința luptătoare
Schlagwörter: Fritz Valjavec, Südost-Institut München, Südosteuropa, Lebensraum, Nationalismus, Minderheiten, Historismus, kämpfende Wissenschaft

1. Perioada de după Primul Război Mondial: Învingătorii și învinșii războiului.

Sfârșitul Primului Război Mondial și Tratatul de Pace de la Versailles au creat o nouă situație politică, militară și culturală atât în Europa centrală, cât și în estul și sud-estul continentului.

Germania a fost obligată să semneze un acord prin care își recunoștea vinovăția¹ și accepta pierderile teritoriale și de populație impuse de învingători, fapt care a determinat nemulțumiri în rândul poporului german. În anii imediat următori Reich-ul German a traversat o perioadă de redresare economică, pe parcursul căruia a plătit datoriile de război² și a demarat pregătirile militare în vederea redobândirii teritoriilor pierdute în urma Păcii de la Versailles. Sentimentul că Germania ar fi suferit o nedreptate prin Tratatul de la Versailles s-a răspândit rapid în rândul populației, ceea ce a îngreunat misiunea tuturor

*Acest studiu face parte dintr-un volum consacrat corespondenței lui Fritz Valjavec cu oameni de știință români în perioada 1934-1944, pe care îl editez împreună cu Stelian Mândruț.

** Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, nr.1, e-mail: rudolfgraf@staff.ubbcluj.ro

¹ Hans Herzfeld, *Erster Weltkrieg und Friede von Versailles*, în *Propyläen Weltgeschichte. Eine Universalgeschichte*, vol.9, Propyläen Verlag, Berlin Frankfurt am Main, 1961 p. 125.

² R.A.C. Parker, *Vom Imperialismus bis zum Kalten Krieg Europa 1918-1945*, vol.2, în *Fischers Weltgeschichte*, Frankfurt am Main, 2005, p. 7.

guvernelor din perioada interbelică³. Opinia publică a acceptat cel mai greu configurația graniței de est (pierderi teritoriale și de populație în favoarea Poloniei, precum și faptul că Boemia fusese atribuită Cehiei). Pacea era astfel văzută mai mult ca un „dictat impus cu forța” decât ca o „pace de drept”⁴.

Ungaria nu se găsea nici ea într-o situație mai bună la sfârșitul Primului Război Mondial și în perioada imediat următoare, la negocierile de pace: a trebuit să renunțe la mai mult de jumătatea teritoriului și populației – cea ce a predestinat-o unei alianțe viitoare cu Germaniei. Acest fapt nu este însă valabil și pentru modul în care guvernul maghiar a tratat minoritatea germană. Deja în discursul de la 16 ianuarie 1920 al contelui Albert Apponyi - conducătorul delegației maghiare la Conferința de Pace de la Paris - prin care politicianul maghiar încerca să convingă Forțele Aliate învingătoare de faptul că decizia lor era eronată, se putea deduce o atitudine spirituală și politică care exprima rolul atribuit de elita politică maghiară popoarelor ce trăiseră sub dominația Coroanei Maghiare: Apponyi accentua în discursul său faptul că națiunile care își câștigau suveranitatea în urma Tratatului de Pace se găseau pe o treaptă inferioară a dezvoltării culturale⁵.

Alături de Germania, Ungaria era țara care suferise cele mai mari pierderi, teritoriul său fusese diminuat de la 325000 km² la 93000 km², demografic scăzând de la 20,8 la 7 milioane de locuitori. Elita politică maghiară, precum și populația, se temeau de faptul că, sub această formă, Ungaria ar fi fost în imposibilitate de a-și continua existența statală, exprimându-și convingerea că „în forma lor actuală, țările învecinate nu se pot îndrepta către o existență pașnică, nici nu se pot dezvolta și întări”⁶.

Deja în nota de prezentare a delegației maghiare este exprimată „superioritatea Ungariei din punct de vedere cultural în bazinul carpatic”⁷. Această atitudine, bine cunoscută de altfel de reprezentanții popoarelor

³ Herzfeld afirmă că în urma reducerii teritoriale și din cauza periclitării economiei (cauzate de plata despăgubirilor) Tratatul de la Versailles își pierde „în mod conștient” „treptat fundamentele existenței sale”, vezi H. Herzfeld, *op.cit.*, p. 125.

⁴ Vezi Wolf D. Gruner, *Deutschland in Europa 1750 bis 2007. Vom deutschen Mitteleuropa zum europäischen Deutschland*, Cluj-Napoca, 2009, p. 215-237.

⁵ Anikó Kovács-Bertrand, *Der ungarische Revisionismus nach dem Ersten Weltkrieg. Der publizistische Kampf gegen den Friedensvertrag von Trianon (1918-1931)*, München, 1997, p. 82.

⁶ *Ibidem*, p. 91.

⁷ *Ibidem*.

emancipate după sute de ani de dominație maghiară, constituie și una din explicațiile pentru politica naționalistă impusă de aceste noi state propriilor minorități naționale. Ideea nu era nouă, ea fiind, așa cum am indicat deja, caracteristică nu doar Germaniei în perioada interbelică.

De asemenea, în rândul statelor nemulțumite, care mai târziu au perceput crearea sistemului de alianțe din anii 20 și 30 (Mica Antantă, Pactul Înțelegerii Balcanice) pot fi amintite Bulgaria și Albania⁸.

În România, Cehoslovacia și Regatul Serbiei, Croației și Sloveniei, state ale căror teritoriu și populație crescuseră, situația era diferită⁹. În cele ce urmează vom trata doar situația României, țară care a cunoscut mai mult decât o dublare a teritoriului și populației¹⁰, în condițiile în care 28% din populația noului stat român unificat aparținea diferitelor minorități naționale.

2. Problema minorităților: Moștenirea Tratatelor de Pace

După prăbușirea Imperiului Habsburgic au rămas mai mult de 10 milioane de germani în Europa centrală și de est, precum și în sud-estul continentului, care trebuiau să se adapteze la noua și, pentru ei, neobișnuită situație de a constitui o minoritate națională în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România și Regatul Slavilor de sud, minoritate care, mai mult decât atât, aparținea și unuia dintre popoarele învinse în Primul Război Mondial. La aceasta se mai adăuga și faptul că, la terminarea războiului, „poziția dominantă a elementului german în spațiul danubian a devenit pentru totdeauna de domeniul trecutului”¹¹. Prăbușirea Imperiului Habsburgic a avut însă și o altă semnificație. Fritz Valjavec a recunoscut în acest sens șansa apărută pentru reconsiderarea relațiilor dintre germani și popoarele din Europa sud-estică,

⁸ Edgar Hösch, *Geschichte der Balkanländer. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*, München, 2002, p.199.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ De la 137 000 km² la 295 049 km² până la 1939, în timp ce populația României Mari a crescut în anul 1919 la 15,5 milioane de locuitori (1930: 18 057 028), în *Ibidem*, p.56. Vezi și Marcela Sălăgean, *România între 1919 și 1947*, în vol. *Istoria României. Compendiu* (ed.: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca 2004, p. 583-615; Kurt Scharr, Rudolf Gräf, *Rumänien. Geschichte und Geographie*, Böhlau UTB, 2008, p.56

¹¹ Edgar Hösch, *Südosteuropäische Urteile über das Deutsche Reich*, în Klaus Hildebrand, Elisabeth Müller-Luckner, *Das Deutsche Reich im Urteil der großen Mächte und europäischen Nachbarn (1871-1945)*, München, 1995, p.131-132.

popoare asupra cărora eliminarea „temerilor față de asimilarea germană” avea să aibă consecințe pozitive¹². După ce Valjavec a denumit prăbușirea Imperiului Habsburgic și crearea de state naționale în Europa de sud-est „o victorie a forțelor anti-germane”¹³, a afirmat că tocmai datorită prăbușirii Imperiului „a dispărut pentru multe din aceste popoare aparenta amenințare austriacă și, totodată, s-a diminuat puternic antagonismul și teama (față) de statul german vecin”¹⁴.

De-a lungul secolelor au existat însă relații economice, politice și culturale ale Germaniei cu țările Europei de sud-est, care au îmbrăcat diverse forme și au avut o intensitate și consecințe diferite. Statul german și-a asumat obligația de a se îngrijii de foștii săi cetățeni, de germanii din fostul Imperiu Habsburgic care acum trebuiau să-și găsească noi repere în cadrul statelor naționale nou formate. Astfel teza lui Friedrich Naumann, conform căreia istoria Germaniei va fi desăvârșită doar după ce germanii „vor ajuta popoarele maghiar, polonez și alte popoare slave de vest să-și desăvârșască propria istorie” – a revenit în actualitate subliniind că așezarea geografică a Germaniei joacă un rol determinant în istoria țării trebuind să fie, de asemenea, „un model de educație pentru politica central-europeană”¹⁵.

Învinșii Primului Război Mondial trebuiau să-și exprime în continuare pretențiile asupra teritoriilor pierdute, iar învingătorii să le apere. Este important de știut că în această luptă cele două părți au făcut apel la istorie. Germania trebuia și era și dispusă să-i protejeze pe conaționali care trăiau pe teritoriul noilor state naționale și, totodată, să-și asume rolul său „civilizator” în Europa de sud-est. Pentru viitorul istoriei germane și europene a fost decisiv modul în care au fost „ancorate” în cultura politică germană „conceptele și modelele de interpretare” ale cercurilor naționaliste¹⁶, în concepția despre comunitatea etnic omogenă a poporului, ideologia spațiului vital și imperialismul

¹² *Ibidem*.

¹³ Fritz Valjavec, *Die Völker Südosteuropas und die Deutschen*, în Fritz Valjavec, *Ausgewählte Aufsätze, herausgegeben von Karl August Fischer und Mathias Bernath, Südosteuropäische Arbeiten* 60, München, 1963, p. 116-130.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Friedrich Naumann, *Werke. Politische Schriften* (ed. Theodor Schieder), 4 vol., *Schriften zum Parteiwesen und zum Mitteleuropaproblem, bearbeitet von Thomas Nipperday und Wolfgang Schieder*, Köln, Opladen, 1964, p. 768-836, citat din Edgar Hösch, *op.cit.*, p. 129.

¹⁶ Peter Walkenhorst, *Nation - Volk – Rasse. Radikaler Nationalismus im Deutschen Kaiserreich 1890-1914*, Göttingen, 2007, p. 172-182.

continental în Europa centrală și de est¹⁷. Statele din sud-est nu erau neapărat de acord cu această poziție, ele întreținând de-a lungul istoriei relații culturale cu Germania, în rândul cercurilor intelectualilor sud-est europeni putându-se constata uneori chiar și o atitudine germanofilă. În România, îndeosebi în estul țării, în Moldova, știința istoriei a preluat principiile sale de bază din universități germane, istorici de la Mihail Kogălniceanu până la Nicolae Iorga (chiar dacă acesta nu era germanofil) dându-și doctoratul cu profesori germani. Accepțiunea despre rolul națiunii s-a impus în modelul românesc de formare a națiunii. Generația de după Primul Război Mondial a avut sarcina dificilă de a consolida statul național. Tânărul stat național român era supus presiunii a două state vecine: Ungaria, care nu pierdea nicio ocazie să ceară corectarea Tratatului de la Trianon, și URSS, care nu recunoștea unirea Basarabiei cu România¹⁸. Nici Bulgaria nu era mulțumită de pierderea Cadrilaterului¹⁹, în timp ce Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor trebuia să se obișnuiască cu ideea că 2/3 din Banat fuseseră acordate României, după ce în 1919 trupele sârbe – mandatate de Antantă – ocupaseră Banatul, trebuind ulterior să părăsească acest teritoriu sub presiunea aceleiași Antante.

Astfel, revizionismul politic vizavi de Tratatul semnat în suburbiile pariziene a devenit „o componentă integrală” a cercetării germane privind Europa de sud-est²⁰, fapt care determina dinainte pozițiile politice ale diferiților istorici participanți la dezbateri.

3. Afirmarea naționalismului radical și a fascismului

Acest fenomen nu avea să aibă însă un caracter izolat, localizabil doar în Germania. În lucrarea sa *Nation-Volk-Rasse*, Peter Walkenhorst face o analiză a naționalismului radical din Germania anilor 1890-1914 în context internațional²¹.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Vezi Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București, 2003; A. Kovács-Bertrand, *op.cit.*, p. 18.

¹⁹ Cadrilaterul: trei județe în sudul Dobrogei, la granița româno-bulgară, acordate României.

²⁰ Karl Nehring, *Zu den Anfängen der „Südost-Forschungen“*. *Der Briefwechsel von Fritz Valjavec mit Gyula Szekfű 1934-1936*, în *Südost-Forschungen*, Band L, Sonderdruck, 1991, p. 2.

²¹ Peter Walkenhorst, *op.cit.* p. 318-332.

Alături de mișcarea radicală naționalistă s-a dezvoltat în perioada interbelică și fascismul. Ernst Nolte cercetează în operele sale originile fascismului, căutând și găsind rădăcinile culturale și ideologice ale acestuia nu doar în Germania, ci și în alte țări vest și est europene²².

Fenomenul poate fi întâlnit, la alt nivel, în cadrul premiselor economice, culturale, sociale și mai ales religioase în România, unde crearea statului național unificat a determinat pe de o parte o satisfacție și o bucurie enormă, pe de altă parte a cauzat greutăți și tensiuni de proporții, cauzate de necesitatea soluționării numeroaselor problemele politice și economice apărute. Din acțiunea comună a reușitei, a împlinirii visului de unificare națională dar și a conștiinței pericolului căruia îi era supus tânărul stat - pericol constând în provocarea în fața căreia se găsea elita politică - avea să se nască o viață spirituală vie, activă, care a condus cultura românească către un punct culminat. O mare parte a elitei intelectuale a vremii avea însă o orientare pronunțată de dreapta²³. După Ivan T. Berend²⁴, noile state nu urmau exemplul vestului – sau nu puteau să-l urmeze –, rămânând „autoritare și tiranice”²⁵, fapt care se impune a fi prezentat în mod diferențiat și nuanțat.

4. Istoriografia germană a perioadei interbelice. „Ruptura” de după 1945.

Perioada interbelică reprezintă pentru istoriografia germană un moment al reorientării teoretice și filosofice, al unei oarecare abateri de la Istorism, care fusese demarată în mare parte încă înainte de război și care a devenit, începând cu anii 30, și o perioadă de ofensivă a istoriografiei etnocentrice²⁶, precum și a „cercetărilor privind legătura dintre popor ca unitate etnică și teritoriul pe care

²² Vezi Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche*, ed. a 5-a, München, 2000.

²³ Vezi în acest sens Th. Kahl, M. Metzeltin, M.R. Ungureanu (Ed.) *Rumänien*, în *Österreichische Osthefte*, Jhrg.48/2006 Sonderband, Wien und Berlin, 2006, p. 279-297 (articol de Dietmar Müller); Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, 1980.

²⁴ Ivan T. Berend, *Rückständigkeit und Moderne in Mittel-und Osteuropa*, în *Europäische Rundschau*, 36, 2008/1, p. 22.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Această accepțiune de istorie etnocentrică “și-a făcut loc și în istoriografia românească. Vezi Z. Ornea, *op.cit.*; Idem, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, 1996.

îl locuiește, preluate de național-socialism sau de adepții acestuia. Războiul reprezenta „o tăietură adâncă pentru majoritatea intelectualilor germani; războiul și înfrângerea au deschis o perspectivă accentuat relativistă și pesimistă și au avut ca rezultat lansarea unei critici decisive la adresa normelor politice transmise din generație în generație”²⁷. De la Primul Război Mondial încoace Istoricismul constituie „o problemă” pentru istoricii germani²⁸. A dispărut încrederea în posibilitatea realizării unei „cercetări istorice obiective”²⁹. S-au impus o serie de tendințe iraționale iar ideea că istoria există doar „în cadrul unor culturi închise”³⁰ a deschis drumul unei istoriografii concentrate spre etnie încă înainte de preluarea puterii de către naziști. Se constată o inversare a valorilor politice și sociale în societatea germană, în locul normelor umaniste sau umanitare impunându-se, nu doar în Germania (după Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*), virtuțile eroice ale cavalerilor și preoților³¹.

Pierderea credinței în Biserică și tradiție a făcut ca singura valoare rămasă valabilă să fie spiritul de luptă³², fapt care se integra perfect în noile caracteristici ale perioadei de după război și în concepțiile istoricilor din Europa centrală și de sud-est. Desigur că istoriografia germană avea în continuare posibilitatea să se dezvolte pe coordonatele tradiționale, conservator-naționaliștii și liberal-naționaliștii ocupând în continuare poziții didactice. Noua concepție istorică le apărea multora dintre ei ca fiind străină și ostilă. Este de notat că până la 1933 nu exista în Germania niciun profesor titular care să fie membru al PNSMG. Aceasta s-a schimbat odată cu Karl Alexander von Müller, care a jucat un rol important în cercetarea sud-est europeană, ca director al „Südost-Institut” din München (1930-1935).

Cercetările privind istoria (etnică a) germanilor și a teritoriilor locuite de ei se integrau perfect din punct de vedere tematico-ideologic în studiul istoriei regiunilor estice și sud-estice unde trăiau etnici germani drept cetățeni ai altor state.

²⁷ Georg G. Iggers, *Deutsche Geschichtswissenschaft*, München, 1971, p. 310.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

5. De la Europa de est și sud-est³³: o „noțiune de sorginte vestică”³⁴ la „Europa de sud-est”.

În acest context, nu era o coincidență faptul că istoricii germani din perioada interbelică se aplecau îndeosebi asupra regiunilor unde, în urma tratatelor de pace, rămăsese o minoritate germană și că acestei populații, care, în accepțiunea lor și nu numai, contribuise la „europenizarea Europei”³⁵ prin „cucerire, colonizare și creștinare” în estul și sud-estul Europei, îi fusese transmis „sentimentul superiorității culturale, pe baza căruia se baza autosepararea Europei față de est”, astfel încât „acestei conștiințe de sine europene” îi era înnăscută „ideea misiunii culturale a Europei”³⁶. Acest principiu a fost promovat puternic de istoricii germani specializați în istoria sud-est europeană.

În ciuda acestei concepții, istoricii din sud-estul Europei erau de mult preocupați să cerceteze locul și rolul special al sud-estului și să pună la dispoziția comunității științifice informațiile despre caracteristicile sale. Însă, după cum afirmă Krista Zach, centrul de greutate al interesului științific german la cumpăna dintre secole îl constituia Europa de est și cercetarea lumii balcanice. Tematicile sud-est europene fuseseră îmbrățișate, în acest cadru³⁷, în Imperiul Habsburgic încă înaintea anului 1900, ulterior însă și la Londra, Viena³⁸, Graz, Belgrad etc. În acest sens au fost înființate institute științifice universitare, care își publicau rezultatele cercetării în reviste de specialitate³⁹.

---

³³ Pentru evoluția noțiunii, vezi Krista Zach, *Die Anfänge der deutschen Südosteuropaforschung und die Münchner Zeitschrift „Südost-Forschungen“*, în H. Fassel, Ch. Waack (Ed.), *Regionen im östlichen Europa – Kontinuitäten und Perspektiven*, Tübinger Geographische Studien, nr. 128, 2000, p. 267.

³⁴ Dieter Langewiesche, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*, München 2000, p. 220: „o denumire, care subliniază diferențele”.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Idem*, p. 221.

³⁷ Zach, *op.cit.*, p. 283.

³⁸ „Balkankommission“ din 1897, care a trecut în 1916 la „Forschungsinstitut für Osteuropa und Orient“, „Seminar für Osteuropäische Geschichte“ (1907), vezi Krista Zach, *op.cit.*, p. 283.

³⁹ *Ibidem*.

Leipzig, Berlin⁴⁰, München, dar și Breslau/Wrocław⁴¹ constituiau centrele cercetării germane privind Europa de est (printre acestea găsim și loc și cercetarea privind Europa de sud-est), acestea atrăgând cei mai mulți studenți din Europa de est și sud-est. K. Zach subliniază pe drept cuvânt că până în anii '30 tematicile germane și istoria germanilor din afara granițelor nu reprezentau preocuparea de bază a editorilor și că publicațiile germane privind Europa de sud-est au câștigat în importanță abia după anii '30.

Nicolae Iorga a înființat încă din 1914 un institut de istorie sud-est-europeană la București, *Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale*⁴² care edita o publicație proprie, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale*. Ideea înființării acestui s-a născut în urma războaielor balcanice, în speranța că o mai bună cunoaștere reciprocă ar ajuta la găsirea unor soluții privind conflictele atunci iminente. După 1917 a fost tematizată regiunea „Europa de sud-est ca un domeniu de sine stătător”⁴³. Respectivul domeniu de cercetare plutea deci în perioada de după Primul Război Mondial „în aer”, trebuind să slujească mai multor interese. În această situație, istoria germană trebuia să răspundă provocării duble în cadrul unui secol, la sfârșitul Primului și apoi al celui de al Doilea Război Mondial. În centrul interesului, precum și în privința contactelor și a influențelor reciproce, se găsea istoria etnicilor germani din est și sud-est, și abia după aceea istoria regională.

În primul caz, consecința a fost o încurajare a studierii istoriei est și sud-est europene, parțial și în cel de al doilea caz, însă după terminarea celui de al Doilea Război Mondial și în perioada Războiului Rece, domeniul istoriei Europei de sud-est a fost cu greu acceptat în cadrul cercetării istorice academice germane. Günter Schödl vorbește despre o „atitudine negativă a științei germane de specialitate” față de problematica est și sud-est germană⁴⁴, care, în opinia lui Schödl, se făcea vinovată, pe de o parte, pentru interdependența acestui subiect cu „istoria combatantă” a perioadei național-socialiste, iar pe

⁴⁰ „Seminar für Geschichte Osteuropas“ (1903), vezi în Krista Zach, *op.cit.*, p. 283.

⁴¹ „Osteuropa-Institut“ Breslau/Wrocław, 1917, cf. Krista Zach, *op.cit.* p. 283.

⁴² Al. Zub, *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)*, București, 1985, p. 188.

⁴³ K. Zach, *op.cit.*, p. 283.

⁴⁴ Günter Schödl, *Erinnerung und Analyse. Methodologische Bemerkungen zur südostdeutschen Geschichtsschreibung*, în Gerhard Grimm, Krista Zach (Ed.), *Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa*, I, München, 1995, p.103.

de altă parte, pentru faptul că istoricii germani originari din Europa de sud-est nu aveau contact cu dezbaterile pe atunci de actualitate în cercetarea istorică germană, atât în plan metodic cât și al ideilor⁴⁵. În acest sens este relevant faptul că, în literatura de bază pe care o reprezintă opera a lui Georg G. Iggers, de exemplu, nu apare nici denumirea „Südost-Institut”, nici numele lui Fritz Valjavec. Problematika studierii istoriei populației germane din Europa de sud-est precum și a sud-estului în general este astfel lăsată în afara preocupărilor istoriografiei germane academice⁴⁶.

După terminarea războiului a început să li se acorde o importanță tot mai mare germanilor din estul și sud-estul Europei, fiind înființate numeroase instituții științifice care aveau ca obiect studiarea istoriei acestora.

6. Știința în slujba politicii?

Fritz Valjavec consideră că există o legătură directă între atracția cercetării istorice germane pentru statele dunărene și interesul politic și economic al Germaniei pentru aceste regiuni. O altă remarcă pertinentă a sa este că în perioada Contrareformei și a Barocului această atracție se diminuase, după ce relațiile Germaniei cu estul și sud-estul Europei fuseseră foarte dezvoltate în evul mediu și în perioada Reformei. Aceste legături au fost reluate în perioada Iluminismului, în secolul al XVIII-lea, iluminiștii dorind să ducă „lumina” rațiunii și în acele state care se aflau încă sub dominația, forțelor întunericului⁴⁷. În paralel cu „sentimentele naționale în plină expansiune” în rândul popoarelor din Europa de sud-est, dar și ca o consecință a politicii Franței, care încerca să-și extindă influența și în această regiune pentru a izola din punct de vedere politic Germania, s-a dezvoltat în sud-est un oarecare „blocaj”, după F. Valjavec, față de germanii din est și din sud-est⁴⁸. Explicațiile lui Fritz Valjavec trimit la necesitatea, legitimată din punct de vedere politic, ca istoria germanilor din est și din sud-est să fie cercetată ca parte a istoriei poporului german în instituțiile de cercetare a istoriei est și sud-est europene

⁴⁵ *Ibidem*, p.102-114.

⁴⁶ Georg G. Iggers, *op. cit.* p. 310-311.

⁴⁷ Fritz Valjavec, *Wege und Wandlungen deutscher Südostforschung*, în: Fritz Valjavec *op. cit.*, p. 11-12.

⁴⁸ *Ibidem*.

din Germania. Acest studiu a devenit tot mai urgent, deoarece trecutul a două milioane de conaționali nu era aproape deloc cunoscut în cercurile academice germane, iar pe de altă parte, aceste populații germane, cu excepția sașilor din Transilvania, nu aveau posibilitatea să-și supună propria istorie unui studiu științific riguros.

F. Valjavec se referă la consecințele războiului asupra relațiilor germanilor din est și din sud-est, cu Reich-ul, spunând că ar fi fost asemeni unei „furtuni purificatoare” și că modificarea profundă a poziției „Volksdeutschen” (germani care trăiau în afara hotarelor Germaniei în urma reorganizării acestora după război) a fost percepută ca fiind o obligație științifică⁴⁹.

Pe de o parte diferite centre de cercetare din Germania (Stuttgart, Marburg, Münster, München, Leipzig) au început să publice articole despre specificul locuitorilor din sud-estul Europei, pe de altă parte diferite grupuri etnice germane din răsărit și din sud-est au desfășurat ele însele activitate științifică oglindită într-o serie lucrări științifice. În perioada interbelică au apărut o serie de publicații de specialitate⁵⁰. Pentru că se resimțea nevoia de eliminare a nivelului inegal al acestora, a apărut ideea de a le asigura un caracter unitar. Jakob Bleyer a avut inițiativa de a include scrierile germano-ungare („Deutsch-Ungarischen Heimatblätter”), în cercetările germane sud-estice. Aceste noi cercetări germane sud-estice trebuiau să evite „fărămițarea cercetărilor pe zone” și să faciliteze drumul spre „o știință istorică comparată”⁵¹. Neputința cercetătorilor din diferitele zone colonizate și locuite de germani din Germania, de a lua în propriile mâini cercetarea științifică a propriei istorii și faptul că propria producție științifică a germanilor din Europa de sud-est abia că merita „amintită”⁵² constituie pentru F. Valjavec suficiente argumente pentru a atrage atenția asupra necesității de a înființa centre de cercetare științifică, care să trateze la un nivel științific înalt istoria germanilor

⁴⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁵⁰ „Banater Deutsche Kulturhefte”, Temeschburg, 1927; „Karpathenland”, Kesmark, 1928; „Deutsch-Ungarische Heimatblätter”, Budapest; „Der Volkswart für die Südslawen”, 1932; vezi în F. Valjavec, *op. cit.*, p. 16.

⁵¹ Karl Nehring, *Zu den Anfängen der „Südost-Forschungen“*. *Der Briefwechsel von Fritz Valjavec mit Gyula Szekfű 1934-1936*, în *Südost-Forschungen*, Band L, Sonderdruck, 1991, p. 2.

⁵² F. Valjavec, *op.cit.*, p. 17.

din străinătate. În articolul apărut în primul număr al *Südostforschungen* care tratează istoriografia germană din sud-est, F. Valjavec atrage atenția asupra caracterului variat al cercetărilor de această natură, asupra necesității de a extinde istoria colonizărilor și a așezărilor și asupra aspectelor lingvistice, asupra „vieții interioare“, asupra istoriei așezării și a „întrebărilor de natură biologică și ereditare și de sănătate“ (aspecte care nu au fost incluse mai târziu în revistă, cu câteva excepții), și foarte important pentru abordarea metodologică a lui Valjavec a fost „abordarea legăturilor cu mediul etnic străin“⁵³.

Cu siguranță F. Valjavec a pornit în formularea observațiilor sale de la superioritatea spirituală și economică a coloniștilor germani, care „au adus cu sine o influență culturală, dar și etnică asupra popoarelor învecinate, astfel încât în sud-est s-a creat o relație de interdependență dintre istoria etnică și cea a teritoriului locuit.“⁵⁴ Și în acest context, autorul vede în așezările germane respective din sud-est „nu doar o semnificație autoreferențială“, ci și „o construcție destinată bunăstării popoarelor sud-est europene“. Valjavec condamnă metoda veche a studierii așezărilor culturale, adică măsurarea vieții spirituale sud-est europene în funcție de formele culturale ale vestului european și insistă asupra necesității recunoașterii valorilor „individuale, inalienabile“ ale popoarelor. Este vorba aici, după cum remarcă Mathias Beer, despre „ideea politică conform căreia poporul german ar fi predestinat într-un mod special, datorită situației sale geografice și a soartei sale, și ar avea răspunderea de a susține popoarele eliberate de sub puterea imperială în căutarea identității și independenței lor...“⁵⁵. Însă trebuie amintit faptul că această teză nu a lipsit nici din alte scrieri istorice vest-europene, în timp ce teza „diferențelor culturale“, a „superiorității unor civilizații“ era exprimată de mult timp, cel puțin față de români⁵⁶.

⁵³ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁵ Mathias Beer, *Wege zur Historisierung der Südostforschung. Voraussetzungen, Ansätze, Themenfelder*, în *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen-Inhalte-Personen*, München, 2004.

⁵⁶ Vezi referitor la percepția asupra Europei de sud-est, la „europenizarea“ ei, Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol.I, București, 1989, p.178-179; Referitor la Europa de est: Larry Wolf, *Inventarea Europei de est. Harta civilizațiilor în epoca luminilor*, București, 2000.

F. Valjavec explică și argumentează evoluția noțiunii „Europa de sud-est” - „cercetări sudestice”: chiar de la începutul sec. al XIX-lea noțiunea, incluzând Tracia și Moesia, era valabilă pentru Balcani, apoi, în perioada care a precedat revoluția de la 1848/1849, era folosită cu mai puțin succes, pentru a desemna „Turcia europeană”, la fel ca și în cazul formulării „Péninsule Greco-Slave” a publicistului francez Cyprien Robert sau „lumea greco-slavă”, utilizată încă în anul 1896 de Heinrich von Treitschke. Autorul clarifică această chestiune incluzând în aria de cuprindere a noțiunii vechiul regat român și întregul spațiu carpatic. „Conceptul prin care este precizată aria tuturor țărilor europene, care se află la sud-est de Reich-ul german, trebuie să fie mult mai larg. Trebuie să cuprindă nu doar vechiul regat românesc, ci și spațiul carpatic”⁵⁷. După 1918 s-a încercat, fără succes impunerea noțiunii de „spațiu dunărean”, pentru că acesta includea și Bulgaria și părți majore din zona locuită de slavii sudici, care aparțin zonei balcanice. S-a încercat de asemenea introducerea noțiunilor „spațiu panonic”, „spațiu ungar” sau „spațiu ungar vechi” pentru a denumi aria carpatică, fapt ce nu fusese necesar mai demult, în timpul Regatului Ungariei, spune Valjavec⁵⁸. Până la urmă, la sfârșitul primului război mondial, s-a impus termenul *Europa de sud-est*, noțiune care a fost însă utilizată și cu ceva timp în urmă, în anul 1893, de geograful Theobald Fischer în „lucrările sale geografice”⁵⁹.

Această explicație conceptuală a mers, după primul război mondial, mână în mână cu înființarea institutelor care au avut ca scop cercetarea sistematică, științifică a Europei sud-estice, de exemplu *Comisia Balcanică a Academiei Științifice Veneze* (1897), *Institutul balcanic din Sarajewo* (1904); *Institutul din Leipzig* (1917) sau *Institutul ungar din Berlin* (1917), care și-au propus, după cum am amintit mai sus, să studieze sud-estul dintr-o nouă perspectivă, cu o nouă motivație. Interesul pentru aceste aspecte a fost mare atât la Londra (*School of Slavonic and East European Studies*), cât și la Belgrad, Roma și Cluj (Cluj, *Institutul de Istorie Națională și cel de Studii Clasice*).⁶⁰

⁵⁷ Fritz Valjavec, *Die geschichtliche Entwicklung der deutschen Südostforschung*, în Fritz Valjavec, *Ausgewählte Aufsätze...*, p. 37.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 39.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ K. Zach, *op.cit.*, p. 290.

Ca urmare a tuturor eforturilor depuse, s-a înființat la Leipzig o fundație pentru studiul poporului și a culturii germane („Stiftung für deutsche Volks- und Kulturbodenforschung”) și la München, fundația pentru studierea poporului german din sud și sud-est („Stiftung zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten”). Argumentul a fost apariția unui institut științific de apărare a sud-estului, („wissenschaftlicher Abwehrinstitut für den Südosten”).⁶¹ În foarte scurt timp s-a impus numele *Südost-Institut*, care a fost condus în primii ani de doi savanți, aflați în slujba politicii oficiale național-socialiste: istoricul Karl Alexander von Müller și geograful Friedrich Machatschek.

În perioada interbelică, și de-a lungul unui deceniu după război, cercetarea germană sud-estică s-a concentrat în două centre și asupra a două personalități: Georg Stadtmüller și Fritz Valjavec. Primul activa în institutul de la Leipzig, în timp ce al doilea se manifesta la München și în Berlin.

Institutul pentru cercetarea poporului german din sud și sud-est („Institut zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten”) a publicat în anul 1936 primul volum al cercetărilor germane sud-estice („Südostdeutschen Forschungen”). Conceptul pentru acest volum a fost elaborat de Fritz Valjavec. Acesta a adus în prim-plan analiza istorică a germanilor din sud-est. Tot el a publicat în acest volum articolul intitulat „Wege und Wandlungen der deutschen Südostforschung” (Drumuri și schimbări a cercetării germane sud-estice), și a extins acest studiu pe toată durata vieții sale, făcând cunoscută viitoarea direcție a publicației. F. Valjavec se mutase de foarte puțin timp, cu data de 1 octombrie 1936, de la Academia Germană din München, la Institutul Sud-Estic. A fost studentul profesorului Karl Alexander von Müller, avea 26 de ani, provenea dintr-o familie austriacă de funcționari din Banat. Viața sa s-a identificat cu existența institutului sud-estic, cu sușurile și coborâșurile acestuia.

F. Valjavec a preluat denumirea institutului de la Jakob Bleyer, care a dorit să schimbe denumirea publicației *Deutsch-Ungarischen Heimatsblätter* (*Scrierile germano-ungare*) în „*Südostdeutsche Forschungen*” (Cercetări germane sud-estice). Valjavec a preluat această idee și a încercat să includă

⁶¹ M. Beer, *op.cit.*, p. 28.

și germanii din est în conceptul „germani sud-estici“, numindu-și publicația până în anul 1940 „Südostdeutsche Forschungen“ (Cercetări germane sud-estice). Din această dată publicația s-a intitulat „Südostforschungen“ (Cercetări sud-estice). Cu siguranță că inițiatorul ei a încercat să mențină o poziție nepărtinitoare, respectiv să prezinte istoria germanilor sud-estici în strânsă legătură cu trecutul țărilor care îi găzduiau și a popoarelor acestora. Este greu să stabilim dacă la baza acestei accepțiuni și abordări s-a aflat o motivație pur științifică.

Printre promotorii acestui nou institut și a periodicului s-au numărat: „Das Deutsche Auslandswissenschaftliche Institut“ (Institutul german pentru știință externă) din Berlin (DAI) condus de liderul SS Franz Alfred Six, unde Valjavec a obținut în anul 1940 primul său post didactic, iar mai târziu i s-a oferit Catedra de istoria și geografia Europei de sud-est, fiind astfel asigurată și finanțarea revistei. Până în anul 1943 institutul și revista din München se aflau în concurență și rivalitate cu Südostinstitut din Leipzig și cu revista din Leipzig denumită „Leipziger Vierteljahresschrift für Südosteuropa“ (LVJSOE). Din data de 29.12.1943, SOI și DAI au fost transferate sub competența Oficiului pentru siguranța imperiului (Reichssicherheitshauptamt - RHHA), care a preluat responsabilitatea și finanțarea; acestora li s-au mai alăturat „Südostgemeinschaft Wiener Hochschulen“, Kurt Knoll, dar și „o asociație de institute din Praga“, la care au contribuit și institutele germane ale Universității Caroline din Praga, dar și fundația „Reinhard Heydrich“, Hans Joachim Beyer, și „Südosteuropa-Gesellschaft“, condusă de președintele Baldur von Schirach.⁶² Foarte interesant este faptul că în volumele din anii 1943 și 1944/45 dedicate cercetărilor sud-estice, analiza cu privire la germani a fost marginalizată în favoarea altor contribuții pretențioase din punct de vedere științific.⁶³ Cu siguranță acest lucru ne indică o legătură strânsă cu pozițiile de conducere național-socialiste. Dacă și în ce măsură institutul în care Fritz Valjavec a jucat un rol atât de important a avut o poziție neutră față de această poziție, sau dacă a practicat „știința pe post de consiliere politică în

⁶² Karl Nehring, *op.cit.*, p. 7.

⁶³ *Ibidem.*

național-socialism⁶⁴, este o întrebare fundamentală, la care istoricii au răspuns și răspund în mod diferit.

În legătură cu perioada postbelică, istoricul Edgar Hösch se întreabă „dacă există linii tradiționale în cercetarea germană despre Europa de sud-est care să ajungă până în faza de reconstrucție de după al doilea război mondial?”⁶⁵

În istoriografia germană postbelică „tradiția etnocentrică s-a rupt”⁶⁶, iar istoricii care au practicat cercetarea istorică „în sensul național-socialismului”, „...au fost reprimiți în rândul istoricilor din Germania de vest și din Austria”⁶⁷.

Același lucru se poate spune și despre specialiștii germani care au scris despre Europa de sud-est. G. Stadtmüller a dobândit un loc la Catedra de istorie sud-est europeană (1958), în timp ce lui F. Valjavec i-a fost atribuit unul la Catedra pentru știința și cultura sud-est europeană, la aceeași universitate din München. A fost numit și șeful Südost-Institut-ului din München, care nu a fost desființat, ci și-a încetat activitatea un timp, în urma războiului.⁶⁸

Evaluarea activității științifice, a calităților organizatorice și a poziției politice ale lui Fritz Valjavec și a institutului căruia și-a dedicat viața, este dificilă tocmai datorită corelării cu perioada și cu conjunctura politică în care au fost exercitate aceste activități.

Pentru că Valjavec a subliniat mereu că dorește să desfășoare o activitate „pur științifică”⁶⁹ și le-a atras atenția și corespondenților asupra acestui fapt, ca și cum ar fi dorit să le ștergă orice urmă de îndoială, primele păreri exprimate

⁶⁴ Michael Fahlbusch, *Die „Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft“. Politische Beratung und NS-Volkstumspolitik*, in Schulze/Oexle (Ed.), *Deutsche Historiker im Nationalsozialismus*, Frankfurt/M., 1999; vezi și <http://books.google.com/books>.

⁶⁵ Edgar Hösch, *Südosteuropa in der Historiographie der Bundesrepublik nach dem Zweiten Weltkrieg bis in die 1980er Jahre*, în *Hundert Jahre Osteuropäische Geschichte. Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, (Ed. Dittmar Dahlmann), Stuttgart, 2005, p. 112; <http://books.google.com/books>.

⁶⁶ Georg G. Iggers, *op.cit.*, p. 327 (dar nu în „știința populară” afirmă același autor).

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ K. Zach, *op.cit.*, p. 288 vezi nota 54.

⁶⁹ Vezi scrisoarea din 5 oct. 1935 (7. C.d.), scrisă de Valjavec lui N. Iorga: „M-aș bucura să pot contribui de aici de la München, cu modestele mele puteri, la promovarea relațiilor spirituale româno-germane pe bază strict științifică (subliniat de editor)”.

după moartea sa au fost pozitive. Din anii 70 au început să apară cele dintâi poziții critice. Chiar și cei doi urmași ai săi la conducerea institutului l-au apreciat foarte mult. Abia din anul 2000 trecutul său și al institutului au fost prelucrate în mod combativ - polemic, ceea ce a dus și la reacții care au un scop mai degrabă „de echilibrare”⁷⁰ și care inspiră o anumită degajare.

În această privință nu ne putem permite o sentință. Nici nu ne-am propus să facem o astfel de evaluare, să aducem în atenția istoriografiei române un subiect de maximă importanță pentru competența, acribia și atenția cu care tratează istoria sud-est europeană și pe cea românească.

Cu siguranță, o astfel de întrebare nu poate fi trecută cu vederea sau ignorată. De aceea dorim să abordăm câteva dintre răspunsurile deja formulate. Se pare că autorii sunt de acord în câteva privințe: F. Valjavec, un istoric de calibru, cu merite evidente pentru organizarea institutului de studiere a Europei sud-estice (și nu doar a germanilor, ceea ce a și reușit), se afla în perioada național-socialismului într-o legătură strânsă cu „mai marii timpului”, de care depindea finanțarea institutului. În timp ce în cadrul lucrărilor sale științifice, cât și în revista editată, ideologia vremii de atunci s-a impus puțin⁷¹, sunt cunoscute afirmațiile care l-au apropiat de cercetarea etnocentrică și geopolitică.⁷² În ciuda faptului că în revistă se amintește foarte rar de PNSMG, Valjavec a fost membru al acestuia, și i-a servit, pentru scurt timp, și sub arme. Oportunism sau „politică reală” în relația cu atotputernicia autorității, membru al turmei sau făptaș? Este greu de răspuns la aceste întrebări, cu toate că volumul de studii publicat de M. Beer și G. Seewann indică mai mult cea de-a doua direcție, în timp ce textele scrise de Krista Zach și K. Nehring sau E. Hösch par a prefera prima variantă.

⁷⁰ Zach-Nehring înclină către o apreciere obiectivă și nu emoțională a lui Fritz Valjavec, pornind de la evaluarea operei sale științifice, în timp ce istorici tineri ca Beer, Ingo Haar, dar și aparținând altor generații, ca Seewann, se pronunță pentru o clarificare completă atât a activității științifice cât și politice în slujba regimului național-socialist, stabilind o legătură directă între activitatea sa științifică și cea politică.

⁷¹ De exemplu, articolele din *Südostdeutschen Forschungen* pe teme biologic-rasiale ale unor autori ca Ägidius Faulstich (un articol); K. Zach, *op.cit.*, p. 296.

⁷² *Ibidem*, p. 289: „Niciunul din cei doi [Stadtmüller și Valjavec, cu unele excepții] nu s-a evidențiat printr-un naționalism german exagerat („Deutschtümelei”) sau ca propagandist al spațiului vital”.

În orice caz, o personalitate puternică, un cercetător extraordinar ale cărui activități științifice și organizatorice se fac încă resimțite până în zilele noastre, în cadrul cercetării sud-estice.⁷³

Între anii 1934-1944 Fritz Valjavec a purtat o corespondență intensă, pe teme științifice, cu savanți din întreg spațiul sud-est european. În cadrul schimbului de scrisori cu savanții români, pe parcursul celor zece ani Valjavec nu a folosit niciodată cuvântul „război”, și nici nu a făcut aproape deloc aluzie la acest termen – o atitudine interesantă, dacă ne gândim că tocmai în această perioadă a fost pregătit și s-a desfășurat cel mai distrugător război din istoria omenirii.

Bine intenționate la adresa lui Valjavec sunt necroloagele scrise de Felix von Schroeder⁷⁴, de redacția publicației „Österreichische Ost-Hefte”, de Hans Diplich, Karl August Fischer, Harold Steinacker sau mai târziu articolele și studiile Kristei Zach.

Cu începutul ultimului deceniu al secolului 20 și apoi al secolului 21, cu dispariția biologică a generației de istorici care au trăit în perioada războaielor, nu se mai analizează doar activitatea pur științifică a lui F. Valjavec, ci și scopul acesteia, consecințele acțiunilor sale și contribuția sa la acțiunile Oficiului pentru siguranța imperiului RHHA în SD.⁷⁵

O contribuție majoră cu date și fapte la istoria „Südost-Institut” și la aportul lui Fritz Valjavec a avut-o Gerhard Seewann.⁷⁶ Istoricul de la München s-a ocupat de rolul atribuit „Südost-Institut”, în strânsă legătură cu „cercetarea

⁷³ Este interesant de observat că activitatea științifică a lui Valjavec nu este menționată de Karl Kaser în *Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft*, Ed. a 2-a, Böhlau UTB, 2002 și că numele său apare foarte rar atât în textul cât și în bibliografia *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* editat de Edgar Hösch, Karl Nehring și Holm Sundhausen, Böhlau UTB, 2004.

⁷⁴ Felix v. Schroeder, *Fitz Valjavec (1909-1960)*, în *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, VIII, 1960, p. 117-119. Vezi în *Gedenkschrift für Fritz Valjavec (1909-1960)*, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1963: Karl August Fischer, Fritz Valjavec. Leben und Leistung, p. 5-18; Harold Steinacker, *Fritz Valjavec. Der Forscher und Gelehrte*, p. 19-33; Hans Hartl, Fritz Valjavec: Der Mensch, p. 35-37.

⁷⁵ Ingo Haar, *Friedrich Valjavec, ein Historikerleben zwischen den Wiener Schiedssprüchen und der Dokumentation der Vertreibung*, în Lucia Scherzberg (Ed.): *Theologie und Vergangenheitsbewältigung. Eine kritische Bestandsaufnahme im interdisziplinären Vergleich*, Paderborn, München, Wien, Zürich, 2005, p. 103-119.

⁷⁶ Gerhard Seewann, *Das Südost-Institut 1930-1960*, în *Südostforschung im Schatten...*, p. 49-92.

adversarului“, care trebuia la rândul său să analizeze informațiile despre „adversar“ obținute din străinătate cu ajutorul unei rețele de procurare a datelor, care trebuiau utilizate în scop politic.⁷⁷ Inițial punctul central al cercetării era situat de o parte și de cealaltă a graniței bavareze-cehe, în Tirolul de Sud iar finalitatea ei era „asistarea grupurilor germane sud-estice”.⁷⁸ Pe acest drum trebuia să meargă Fritz Valjavec.⁷⁹ Chiar și G. Seewann a recunoscut faptul că F.Valjavec se străduia mereu „să îndeplinească pretențiile științifice ...”, fapt care s-a reflectat, trebuie să recunoaștem, în structura și conținutul „cercetărilor germane sud-estice” și apoi în „cercetările sud-estice”. Inclusiv schimbarea numelui revistei din „cercetări germane sud-estice” în „cercetări sud-estice” este, după părerea noastră, în favoarea acestei evaluări.

Karl Nehring afirmă următoarele despre perioada reluării activității institutului: „Aliații nu au solicitat nici activitatea institutului, nici publicațiile sale, de aceea forma juridică a institutului nu a încetat niciodată să existe”⁸⁰.

G. Seewann subliniază „continuitatea evidentă” a activității institutului în anii 1940-1960, activitatea de după 1945 a fost la fel ca și cealaltă de dinainte, când știința era folosită pentru combaterea inamicilor din est și sud-est: mai întâi împotriva statelor succesorale și a Uniunii Sovietice, iar după război împotriva blocului comunist.⁸¹ Această continuitate instituțională și concepțională a „Südost-Institut”-ului este evidențiată în mod clar de G. Seewann pentru perioada de după reluarea activității acestuia în anul 1951.⁸²

Evaluând lucrările lui Fritz Valjavec, și nu doar ale sale, se impune întrebarea dacă această „analiză a adversarului” sau „luptă de apărare” a fost în acea perioadă doar în Germania un fenomen comun, și dacă istoricul menționat și-a orientat activitatea științifică în mod „conștient” în slujba obiectivelor războinice ale regimului nazist. Oricare ar fi răspunsul, lucrările „Südost-Institut” și ale lui Friedrich Valjavec au fost valorificate de cei care

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 57.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Karl Nehring, *Geschichte des Südost-Instituts*, în *Südost-Institut München 1930-1990. Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag*, (Südosteuropa-Bibliographie Ergänzungsband 2) 1990, München.

⁸¹ K. Seewann, *op.cit.*, p. 81.

⁸² *Ibidem*, p. 90. După reînceperea activității, institutul și-a reluat denumirea primită în martie 1945 „Münchener Institut für Kulturforschung”.

se aflau în acea perioadă la putere. Această continuitate, pe care G. Seewann a demonstrat-o într-un mod ireproșabil din punct de vedere tematic, personal și instituțional, ne-ar putea îndemna să credem că institutul de la München și F.Valjavec însuși, în calitatea sa de om de știință și conducător de instituție, i-a slujit și i-ar fi slujit oricărui stat german, în vechea tradiție a relației cetățean-stat care puna interesele statului, ca reprezentant al întregii națiuni, mai presus de orice.⁸³

DIE HISTORISCHE FORSCHUNG IM DIENSTE EINER IDEE.
„SÜDOST-INSTITUT MÜNCHEN UND FRITZ VALJAVEC

Zusammenfassung

Der Autor versucht im vorliegenden Beitrag Stellenwert und Platz der Erforschung der Geschichte der Deutschen im Südosten Europas in der deutschen Geschichtsforschung der Zwischenkriegszeit sowie im ersten Jahrzehnt der Nachkriegszeit zu eruieren. In diesem Zusammenhang wird die herausragende Rolle von Fritz Valjavec untersucht, sein Beitrag zur institutionellen Organisation dieser Forschung (das Münchener Südostinstitut, die „Südostforschungen“ usw.) und seine wissenschaftliche Tätigkeit in diesem Zusammenhang aber auch als Förderer der Erforschung der Geschichte der südosteuropäischen Völker wird untersucht. Seine Verstrickungen mit dem Nationalsozialistischen Regime, seine Stellung in diesem System aber auch im ersten Nachkriegsjahrzehnt werden anhand der der existierenden Literatur dargestellt. Die verschiedenen Einschätzungen deren sich Valjavec erfreut werden im vorliegenden Beitrag dem Leser vorgestellt.

---

⁸³ *Ibidem*, p. 91.